

ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՎՈՐՉԻ ԿԵՐՊԱՐԸ ՇԱՐԱԿԱՆ ՆԵՐՈՒՄ

Սուրբ Գրիգոր կամ Սուրբ Գրիգորիոս՝ Լուսավորիչ Հայաստան աշխարհի, ում հիշատակը Հայ Եկեղեցին մշտն է տարեկան երեք տոների միջոցով¹։ Դրանցից առաջին երկուսն արտացոլում են արքի երկրային կյանքի առավել հանգուցակետային իրադարձությունները. վիրապ մետվելը՝ «Տօմ է Սրբոյն Գրիգորի Լուսատրչին մերոյ սոսկալի չարչարանացն եւ մտին ի Վիրապն», հրաշափառ վերադարձը վիրապի բանտից՝ «Սրբոյն Գրիգորի Լուսատրչին մերոյ ելն ի Վիրապէն», իսկ երրորդը մկիրված է Սեպուհ լեռան Մանեա կայրում Հայոց աշխարհի Լուսավորչի մշխարների գտնվելու խորհուրդին՝ «Գիւտ մշխարաց Սրբոյն Գրիգորի Լուսատրչին մերոյ»։

«Չորեքտասաներորդ առաքեալ»² անվանվող Ս. Գրիգորը, իր հղացումը գտավ Ս. Թադեոս առաքյալի հանգստարանի մոտ, որից և ստացավ առաքելական շնորհը³։ Ընդհանրական Եկեղեցու մեծագույն գործիչներից⁴ «Երկմաքաղաքացի այր»⁵, որ լուսավորիչը և մկրտիչը եղավ ոչ միայն հայերի, այլև կովկասյան մյուս ժողովուրդների համար⁶, որին մեծակյացները ողջունում էին՝ ասելով. «Բարով եկար լուսոյ աստղ արդարութեան, (...) անապական մշակ, երկմից բարձր աշտարակ»⁷, մաս «քմար աստուածախօս և քաղցրամուագ»⁸, «արեգակնափայլ ջափ, անշիջանելի լուսովն լցեալ»⁹ և այլն։

Դարերի ընթացքում հետզհետե ձևավորվել է Ս. Գրիգորի հետ կապված մի ամբողջ մշակութային ասպարեզ, որն ընդգրկում է մտավոր և գեղարվեստական գործունեության բազմաթիվ ոլորտներ։ Ստեղծվել են մրա կյանքին և գործունեությանը մկիրված պատմագրական, վկայաբանական երկեր, մասն աներթողյաններ, որ հեղինակել են հայ և օտարազգի մեծերը՝ Հովհան Ոսկեբերանը¹⁰, Ագաթանգեղոսը¹¹, Հովհաննես Երզնկացի Պլու-

¹ Շնորհք արք. Գալուստեան, Հայագի սուրբեր, Երևան, 1997, էջ 34։

² Նույն փնդում, էջ 27։

³ Մովսես Խորենացի, Հայոց պատմություն, Երևան, 1997, էջ 186։

⁴ Ինչպես հայրնի Է. Լուսավորիչը «համարքիստունական ընդունկութեան և րօնակարարութեան արժանացած է» (Շնորհք արք. Գալուստեան, Հայագի սուրբեր, էջ 27)։ Սրի պաշտամունքի մասին, մասնավորապես, ռուս ուղղափառ եկեղեցում րնս Кручинина А., Песнопения святому священномуученику Григорию Епископу Великия Армении - Просветителю и древнерусской певческой традиции XII-XVII вв., Մանրուսում, միջազգային կրաժպագիտական փարեցիք, հալոր Ա, Երևան, 2002, էջ 176։

⁵ Սովերք հայկականք, Վենիիկ, 1853, Ե-Զ-Է, էջ 103։

⁶ Այս մասին րնս Н. Марр, Крещение армян, грузин, абхазов и аланов святым Григорием, С.-Петербург, 1905։

⁷ Հովհան Մամիկոնյան, Տարոնի պատմություն, Երևան, 1989, էջ 52։

⁸ Սովերք հայկականք, Ե, էջ 106։

⁹ Նույն փնդում, էջ 103։

¹⁰ Երանկոյն Յովհաննու Ոսկեբերանի Կոստանդնուպոլսի կախկոպոսապնրի Ներթողան, ասացնալ յա-

նա հանդես է գալիս տարբեր գործառույթներով.

ա) բարեխոս «առ Աստուած»՝

«Հայրապետ սուրբ և անբիծ և ընտրեալ յորովայնէ.

Սքանչեղագործ վրկայ և պարծանք ազգի մարդկան՝

Առ Քրիստոս բարեխօսեա վասըն մեր տօնողացս»¹⁷

բ) առաջնորդ՝

«Ով երջանիկ Տէր Սուրբ Գրիգոր՝

Սրբութեանցըն պաշտօնեայ եւ առաջնորդ բանաւոր հօտի»¹⁸

գ) Լուսավորչի տոհմի մահապետ՝

«Այսօր ընդ երկնային զուարթունսըն

Ժողովուրդք Հայաստանեայց տօնելով գլիշատակ

Սուրբ հայրապետաց շառաիղաց Սրբոյն Գրիգորի»¹⁹

դ) մահատակ՝

«Խոստովանօղ Քրիստոսի ճշմարիտ վկայ՝

Բազմաչարչար մահատակ տէր Գրիգորիոս»²⁰

ե) որոշ շարականներում սուրբը ներկայացված է համադրված գործառույթներով՝ բարեխոս, լուսավորիչ, առաջնորդ՝ «Նմանեալ Մովսէսի» և այլն.

«Արդ աղաչեմք ըզքեզ լուսաւորիչ հոգւոց մերոց

Նմանեալ Մովսէսի մախամարգարէին մեծի.

Լուսափայլեալ դիմօք աստուածահրաշ տեալեամբ

Բարեխօսեա առ Քրիստոս վասն անձանց մերոց»²¹

4. Սրբի գործառույթները ընդհանրացված են մրան մվիրված երկու կանոններում՝ «Կանոն սրբոյն Գրիգորի Բ. Լուսատրչին», առաջինը՝ «Այսօր զուարճացեալ» խիւ սարօքն»²², երկրորդը՝ «Ով երջանիկ», խիւ սարօքն»²³:

5. Կանոնները կատարվում են Ս. Գրիգորի երեք տոներին, մաս դրանց մախորդող մախատոնակներին, եկեղեցու առաջնից, փոխեփոխ (դաս առ դաս) երգեցողությամբ:

6. Կանոններում շարականները մեծ մասամբ բաղկացած են երեք տնից, բացառությամբ «Այսօր զուարճացեալ» օրհնությունից, որը հորինված է կացուրդի ձևով (այբբենական ծայրակապով՝ 36 տուն):

7. Գերիշխում է սրբի կերպարի փառաբանական մեկնությամբ համահունչ խրոխտ, կա-

¹⁷ Չայերաղ Շարական, էջ 458:

¹⁸ Նույն տեղում, էջ 454:

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 404:

²⁰ Նույն տեղում, էջ 140:

²¹ Նույն տեղում, էջ 409:

²² Չայնագրեալ Շարական հոգևոր երգոց, էջ 322: Կանոնի «Այսօր զուարճացեալ» և «Արիքս ամենայն» Օրհնության և Ճաշու շարականների հեղինակն է համարվում Նովհաննես Երզնկացի Պրոգր, փոխ Ն. Գաբրիել Անարիքան, Բացադրություն շարականաց, Վենետիկ, 1814, էջ 191:

²³ Չայնագրեալ Շարական հոգևոր երգոց, էջ 669: Կանոնի «Ով երջանիկ» Օրհնությունը վերագրվում է 5-րդ դարի շարականագիրներին, որոնք են ենթադրաբար Մովսես Խորենացին կամ Նովհան Մանդակունին, Ն. Գաբրիել Անարիքան, Բացադրություն շարականաց, էջ 427:

մային, հանդիսավոր տրամադրությունը :

8. Շարականները ծավալվում են հանդարտ տեմպերով՝
Չափառ, Միջակ:

«Լերինք ամենայն»²⁴
(Նոտային օրինակ 1)

Andante

Լե - ռինք ա - մե - նայն ալ - սօր ցըն - ծա - ցեք
ընդ մե-ծա - պայ - ծառ փառ - սըն Սե - պու - հոյ
գե - ռա - զանց լե - ռինն, քան - զի ի մնա
քնա - կե - ցալ սուր - բըն Գրի - գո - ռի - ոս,
սիւն լու - սոյ Հա - յաս - տան - եայց սուրբ
ե - կե - ղեց - ւոյ, ո - - - թով ցըն - ծան
ի փառս վեր - նոյն Սի - ով - նի:

9. Մեղեդիական ոճերն են՝ վանկայինը, մաև խառը՝ վանկային-մերվանկայինը:
վանկային մեղեդիական ոճ.

²⁴ Չայնագրեալ Շարական հոգեւոր կրօն, էջ 332: Շարականների փոխադրությունը հայկական նոտագրությունից՝ եվրոպականի կապարել է փողերիս հեղինակը: Նոտային օրինակ 1-ում և 3-ում «с» նոտայի կողքի թեթ գծիկը նշանակում է «ցածր դո»:

«Որ կոչեցեր»²⁵
(Նոտային օրինակ 2)

Andante

Որ կո - չե - ցեր ըզ - հե - ռաց-եալքս ի հար - սա - նիս
քո մի - ած-նին ըմ - պել զբա-ժակն ի - մաս - տու-թեան
ի ձե - ռըն սըր - բոյն Գրի-գո - ռի բա - ռե - խօ-սու -
թեամբ սո - րա ո - ղոր-մեա մեզ Աս - տը - ուած:

10. Խորհրդանշական է կանոնների ձայնեղանակային մեկնությունը: Այսպես, Լուսավորչի կենդանի մահատակությանը նվիրված շարականները (առաջին կանոն), հորինված են ճիմականու մ Գ-կ (Օրհնություն, մաշու) և Դ-կ (Հարց, Ողորմեա, Տէր յերկնից) ձայնեղանակներում²⁶, որոնց ձայնակարգի միջոցով (էոլ-₃), ինչպես հայտնի է՝ արտահայտվում են տրտմագին, ինքնամիտի հոգեվիճակներ²⁷: Սակայն տվյալ դեպքում «Մարտիրոս յաղթող Տէր Գրիգորիոսը»²⁸ մարմնավորվում է գաղափարի համար ինքն իրեն զոհաբերելու, մահատակվելու պատրաստակամությամբ խրոխտ, առնական, կամային տրամադրությամբ.

«Այսօր զուարճացեալ»²⁹ (Նոտային օրինակ 3)

Միաժամանակ, Լուսավորչի հաղթարշավին, մասնաւորապէս մասունքների հայտնաբերմանը նվիրված շարականներում (երկրորդ կանոն) գերիշխում են լավատեսական ԲՁ-ը (Օրհնություն, Հարց, Տէր յերկնից, ԲՁ-ի ձայնակարգն է էոլ-₃) և էպիկական ԴՁ-ը (Մանկունք, Համբարձի, ձայնակարգը՝ էոլ-₄)³⁰:

«Ով երջանիկ»³¹ (Նոտային օրինակ 4)

²⁵ Չայնագրակ Շարական հոգևոր երգոց, էջ 337: Վանկային-ներվանկային ոճի օրինակները փնսն նուրա- յին օրինակներ 1, 3, 4-ում:

²⁶ Կանոնի Մանկունք ԳՁ-ում է:

²⁷ Տե՛ս Կушнерев Х. С., Вопросы истории и теории армянской монодической музыки, Л., 1958, с. 437.

²⁸ Չայնագրակ Շարական հոգևոր երգոց, էջ 326:

²⁹ Նույն փոխում, էջ 322:

³⁰ ԲՁ-ի և ԴՁ-ի ձայնակարգերի՝ էոլ-5 և էոլ-4, հուզական բովանդակության մասին փնսն Կушнерев Х. С., ук. соч. сс. 448 և 465.

³¹ Չայնագրակ Շարական հոգևոր երգոց, էջ 669:

(Նոտային օրինակ 3)

Moderato

Այ - սօր զուար - ճաց - եալ ցըն - ծայ ե - - -

կե - ղե - ցի, դրախտ աստ - դա - ծա - տունկ

ծաղ - կեալ, յոր - մէ տը - ուաւ մեզ տունկն ան -

մա - հու - թեան տէր Գրի - գո - - ըի - ոս,

և ախտ - ղովն իւ - թով ե - լից ըզ -

տի - - ե - զերս ա - մե - նայն:

(Նոտային օրինակ 4)

Andante sostenuto

Ով եր - ջա - միկ տէր սուրբ

Գրի - գոր սըր - բու - թեան - ցըն պաշ -

տօն - եայ եւ ա - ռաջ - մորդ բա -

մա - լոր հօ - տի:

Ս. Գրիգոր Լուսավորչին նվիրված կանոնները հայ հոգևոր երգաստեղծության լավագույն նմուշներից են, որոնք բնորոշվում են հորինվածքի բանաստեղծական և երաժշտական բաղադրիչների ներդաշնակ միասնությամբ: